

Struktura atoma

- Osnovni uzrok brzog napretka kemije u 19. st

Daltonova atomska teorija 1808.

Avogadrova hipoteza o molekulama 1811.

- Eksperimenti krajem 19. stoljeća pokazuju da su atomi sastavljeni od sitnijih čestica - atom ima svoju strukturu

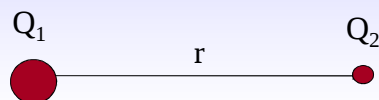
ELEKTRICITET

- **Stari Egipćani pr.n.e**
jantar natrljan vunom privlači male predmete
- **Williams Gillbert 16. st.**
električni fenomen (elektron - jantar)
- **Benjamin Franklin 18. st**
(+) pozitivni
(-) negativni

isti naboji se odbijaju, a različiti privlače

Charles Augustin Coulomb - mjerenjima
odredio silu između dva naboja

$$F = \frac{1}{4\pi\epsilon_0\epsilon_r} \frac{Q_1 Q_2}{r^2}$$

ϵ_0 = dielektrična konstanta vakuuma (permitivnost)

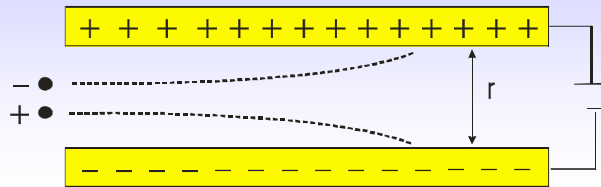
$$\epsilon_0 = 8.8542 \times 10^{-12} \text{ F m}^{-1}$$

ϵ_r = dielektrična konstanta medija (permitivnost medija)

SI jedinica električnog naboja je coulomb (kulon), C

C je količina električnog naboja koja u sekundi prođe kroz presjek vodiča kojim teče stalna električna struja od 1 A.

$$1\text{C} = \text{As}$$

Električno polje djeluje na nabijenu česticu analogno djelovanju gravitacijskog polja na masu.

Magnetsko polje djeluje na nabijenu česticu koja se kreće

$$F = BQv$$

F = sila

B = gustoća magnetskog toka

Q = naboj čestice

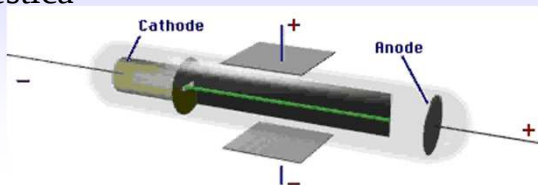
v = brzina čestice

Sila koja djeluje na nabijenu česticu koja se kreće u magnetskom polju okomita je na ravninu koju čine smjer kretanja čestice i smjer magnetno polja.

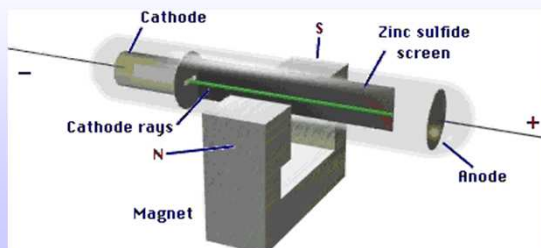
Otkriće elektrona

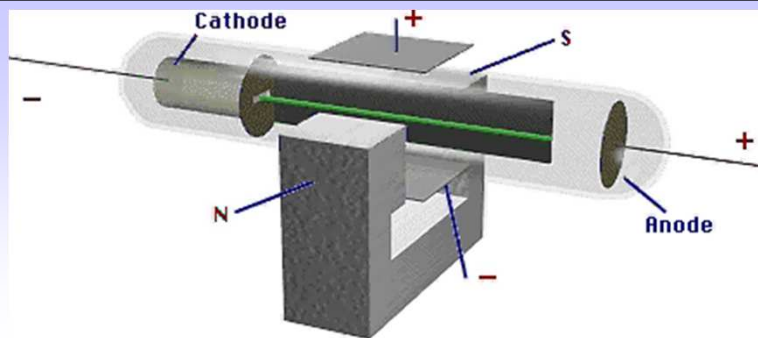
- Početkom 19. st. H. Davy, J.J.Berzelius i M. Faradey kemijske spojeve pod utjecajem električne struje rastavljaju na elemente
- Faradey - za razvijanje 1.008 g vodika iz vode uvijek je bilo potrebno 96485 C
- 1874. G.J.Stoney - elektrika je sastavljena od sitnih djelića vezanih za atome: ako je za 1.008 g vodika potrebno 96485 C onda je za svaki atom vodika vezano $96485/6.022 \times 10^{23} = 1.602 \times 10^{-19} \text{ C}$
- 1891. predloženo da se ta elementarna jedinica nazove elektron

- **1897. J.J. Thomson** - provođenjem elektrike kroz Crooksovu cijev nastaju nevidljive zrake - katodne zrake
- J. Perrin - katodne zrake su sastavljene od negativno nabijenih čestica

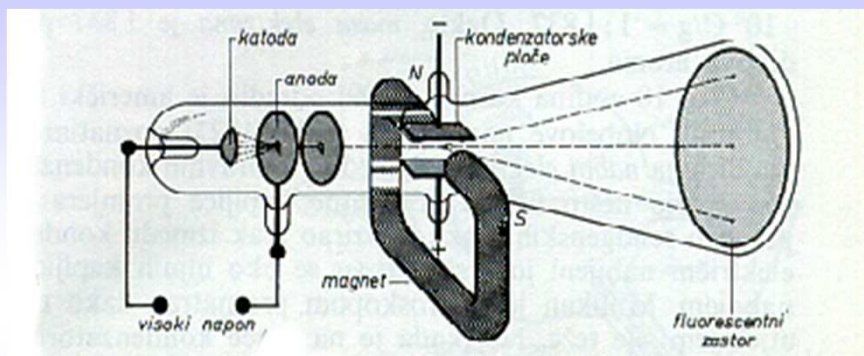
- Cijev je premazana fluorescentnim materijalom (ZnS), koji pokazuje emisiju svjetla kada elektroni padnu na njega

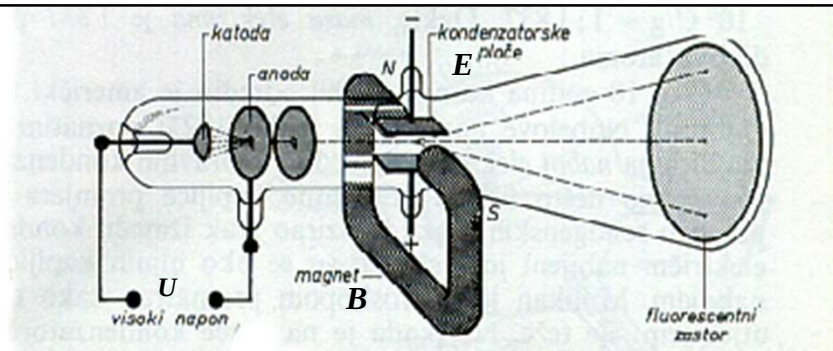
- Negativno nabijene čestice (elektroni) emitiraju se s katode i putuju prema pozitivnoj anodi pod utjecajem visokog napona U
- Kondenzatorske ploče i magnet omogućavaju djelovanje električnog i magnetskog polja na zrake
- Električnim poljem uravnotežuje se magnetsko polje

katodna ili Braunova cijev

$$F_{\text{mag}} = F_{\text{el}} \quad B e v = e E \quad v = E/B$$

E - jakost elek. polja; e - naboj elektrona, B - jakost magnetskog polja;
 v - brzina elektrona (rupa na anodi omogućava prolaz elektronima kroz nju brzinom v) je ovisna o električnom polju u katodnoj cijevi i iznosi oko 5×10^7 m/s ($1/6 c$)

elektron u električnom polju ima potencijalnu energiju, eU (U je napon u katodnoj cijevi) koja se pretvara u kinetičku

$$eU = m v^2/2$$

$$v = E/B$$

$$e / m_e = v^2 / 2U$$

$$e / m_e = 1.7589 \times 10^8 \text{ C / g specifični naboj elektrona}$$

$$e / m_e = v^2 / 2U$$

specifični naboj elektrona

$$e / m_e = 1.7589 \times 10^8 \text{ C / g}$$

elektrolizom vode:

za 1.008 g vodika potrebno je 96485 C

za 1,00 g vodika potrebno je 95718 C

$$e / m_H = 95718 \text{ C / g}$$

$$e / m_e : e / m_H = 1.7589 \times 10^8 : 95718$$

$$m_H : m_e = 1837$$

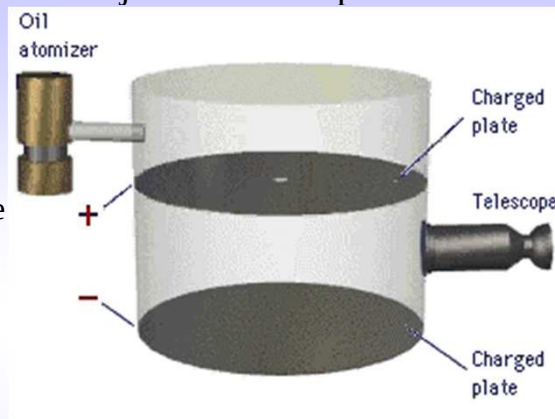
masa elektrona je 1837 puta manja od mase vodika

1909. R.A.Miliken - odredio naboj elektrona eksperimentom s uljnim kapljicama

$$F_g = F_{el}$$

$$mg = Eq$$

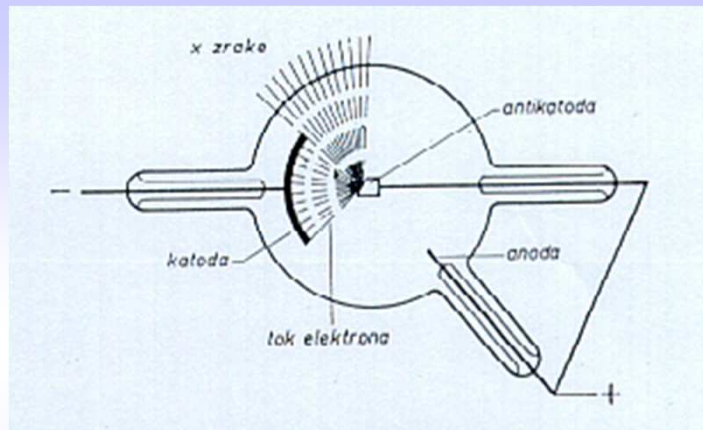
teleskopom je izmjerio
radijus čestica, a masa kapljice
izračuna se iz gustoće ulja i
volumena
utvrđeno da je q cjelobrojni
umnožak od
 $1.6 \times 10^{-19} \text{C}$, to je najmanji
naboj koji jedna čestica može
imati

$$\left. \begin{array}{l} e = 1.6 \times 10^{-19} \text{ C} \\ e/m_e = 1.7589 \times 10^8 \text{ C/g} \end{array} \right\} m_e = 9.1 \times 10^{-31} \text{ kg}$$

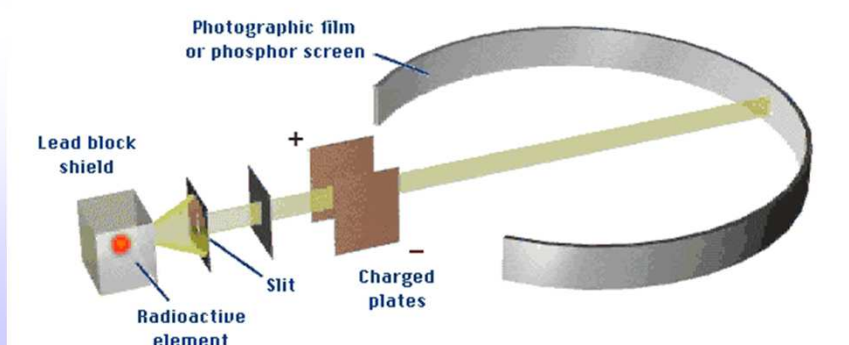
Otkriće rendgenskih zraka i radioaktivnosti

- Wilhelm Konrad Röntgen 1895 otkrio je nevidljive zrake koje izazivaju fluorescenciju, prolaze kroz materiju, zacrne fotografsku ploču, izbijaju nabijeni elektroskop, a magnet ih ne otklanja
- nazvao ih je X-zrakama ili rendgenskim zrakama
- valna duljina 0.01 do 1 nm

- Nastaju u *rendgenskoj cijevi*
- Nasuprot katode nalazi se antikatoda (bakar)
- Sudarom elektrona visoke energije s antikatodom nastaju rendgenske zrake koje se šire u prostor s antikatode

- H. Becquerel - uranove rude i spojevi zrače
- Marie i Pierr Curie izolirali polonij i radij
- Pojavu isijavanja zraka M. Curie nazvala je *radioaktivnošću*
- Ernest Rutherford otkrio je da se u radioaktivnom zračenju nalaze α i β zrake, a P. Villard γ -zrake

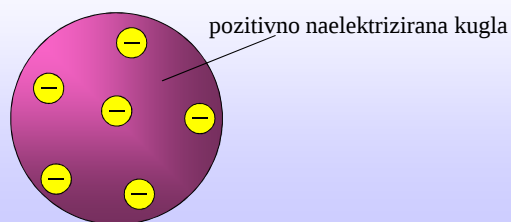
- α - zrake pozitivno nabijene (He)
- β - zrake negativno nabijene (struja elektrona)
- γ - ne otklanjaju se, identične rendgenskim zrakama ali kraće valne duljine (0.001 do 0.1 nm)

Početkom 20. st. bile su jasno prihvaćene dvije osobine atoma:

da sadrži elektrone
da su neutralne čestice

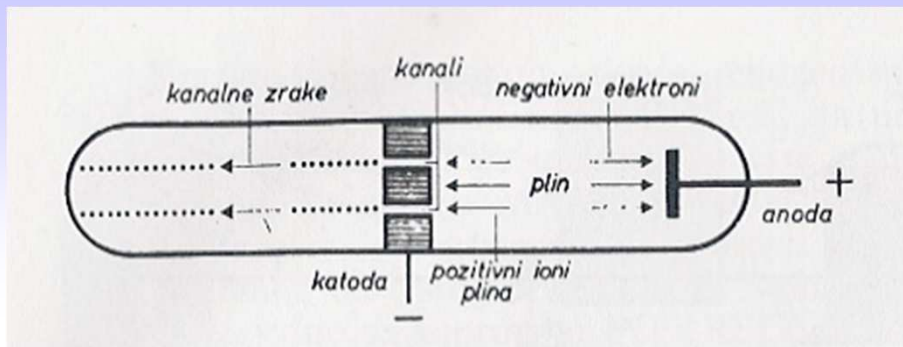
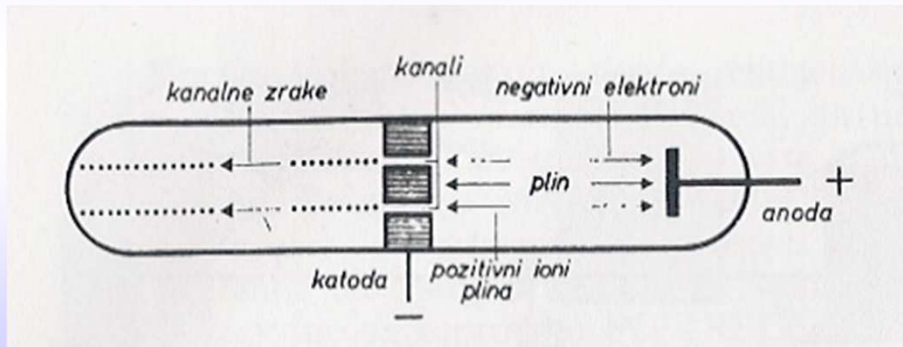
Thomsonov model atoma

atom je jednolika pozitivna kugla u kojoj su umetnuti elektroni

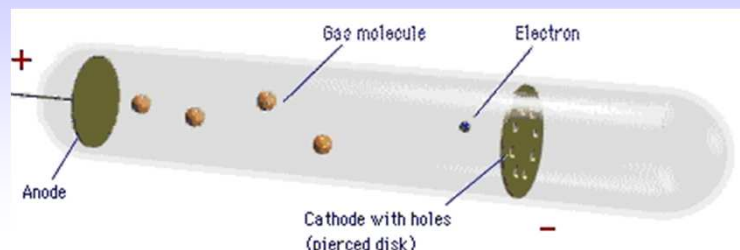
Proton

- 1886. Goldstein je otkrio da u Crookesovoj cijevi nastaju i zrake koje se šire od anode, prolaze kroz katodu probušenu u obliku kanala (kanalne zrake).

- kanalne zrake
- pozitivno nabijene čestice
- e/m (specifični naboj) manji nego kod elektrona
- masa im je puno veća od mase elektrona
- odnos e/m varira o prirodi plina u cijevi

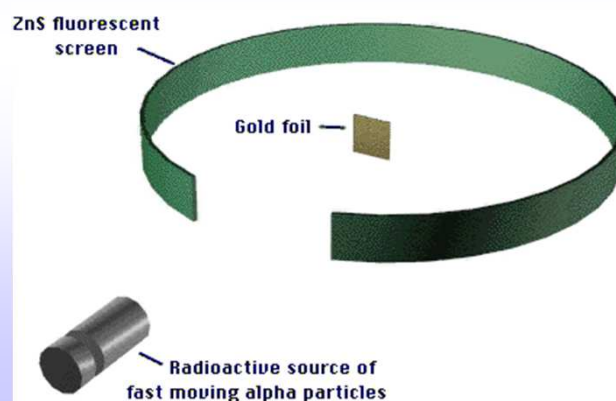
vodik u cijevi

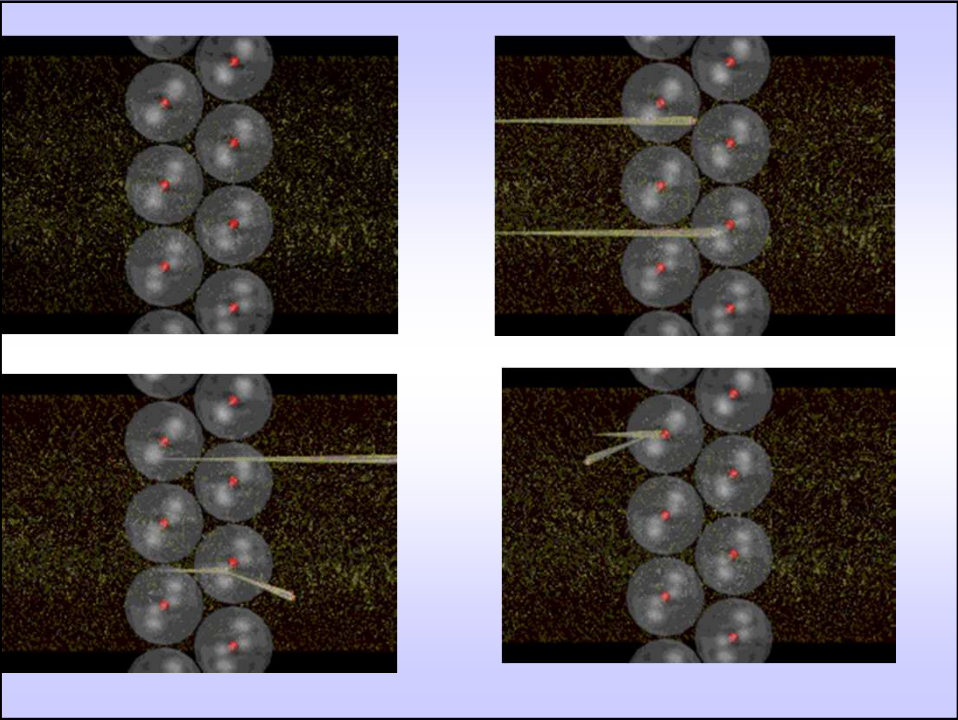
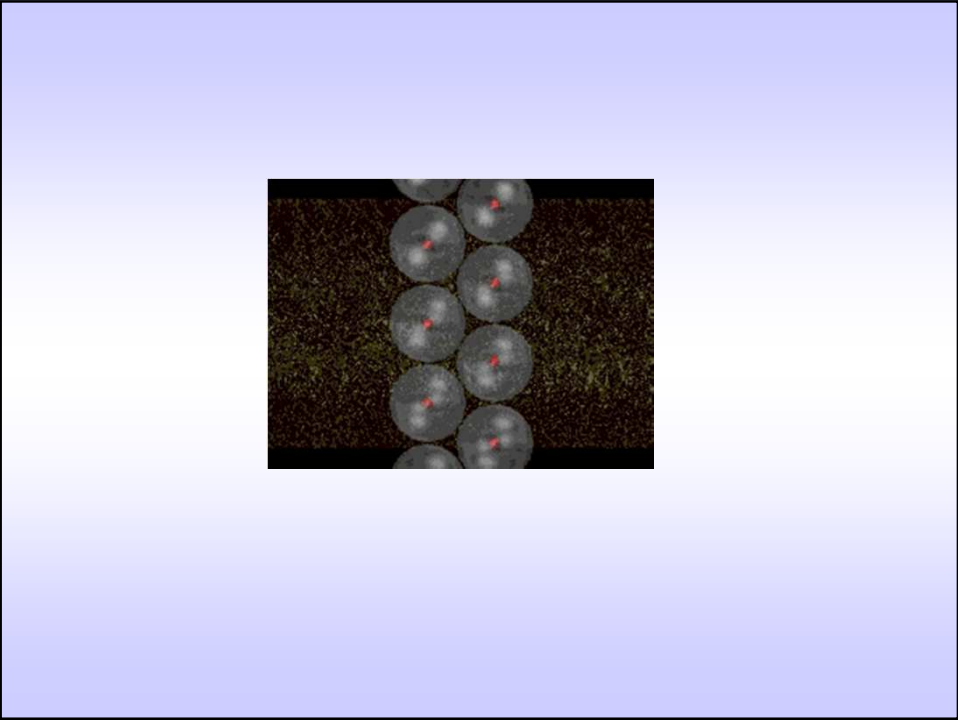

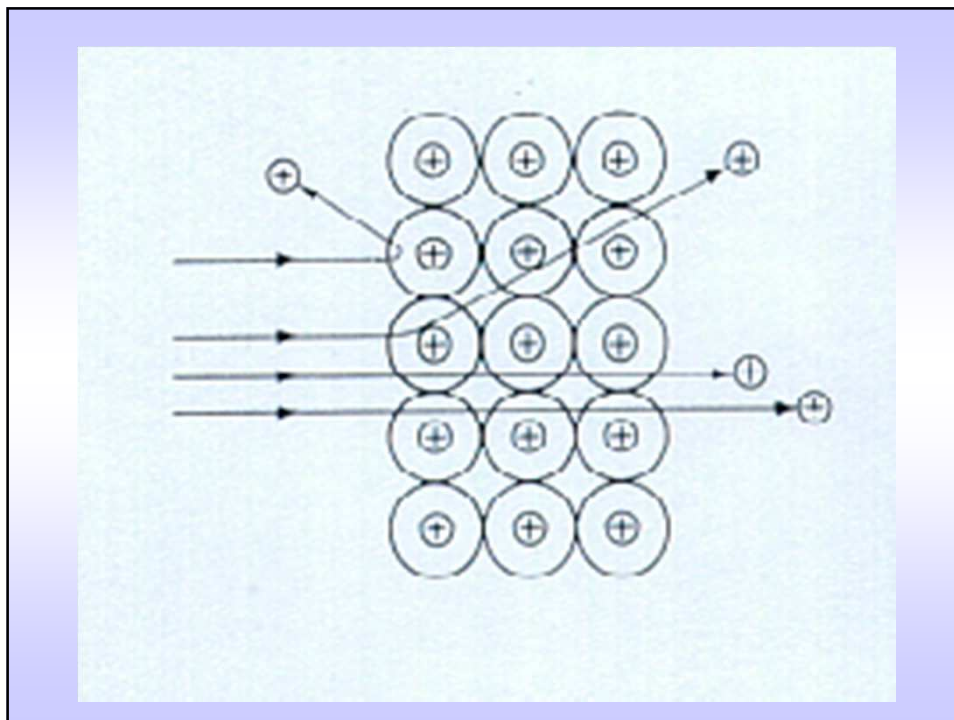
- čestice kanalnih zraka imaju pozitivan naboj koji je jednak, ali suprotan naboju elektrona
- masa čestice jednaka je masi vodika
- zaključilo se da je riječ o atomskoj jezgri vodika koju je Rutherford nazvao protonom.
- vodikov atom sastoji se od protona kao jezgre i jednog elektrona

Jezgra atoma

- Rutherford (1911.) je pokazao da je masa atoma skupljena u čestici koja je 10000 puta manja od atoma.
- Pukus s α - zrakama i listićem zlata

- Ako je atom čvrst po cijelom svom volumenu, ni jedna α -čestica ne bi prošla kroz metalni listić bez otklona zbog sudara s atomom
- Obratno, većina je prošla
- Masa atoma skupljena je u vrlo malu česticu - jezgru atoma
- α -čestica mala, mala je vjerojatnost sudara s malom jezgrom atoma
- kut otklona α -čestice ukazuje da je jezgra pozitivno nabijena
- uspoređujući broj otklonjenih α -čestica s debljinom listića zlata odredio je promjer atomske jezgre
- promjer atomske jezgre 10^{-12} cm
- promjer atoma 10^{-8} cm

Rutherfordov model atoma

- Atom je sastavljen od pozitivno nabijene jezgre, oko koje brzo kruže elektroni, kao planeti oko Sunca
- broj elektrona je toliki da neutralizira naboj jezgre
- Jezgra vodikova atoma ima jedan proton
- jezgre ostalih atoma imaju pozitivan naboj koji je višekratnik broja protona

- ☞ jezgra atoma veličine pribadače (1mm)
- ☞ atom promjera 10 m
- ☞ cijela masa atoma je u jezgri

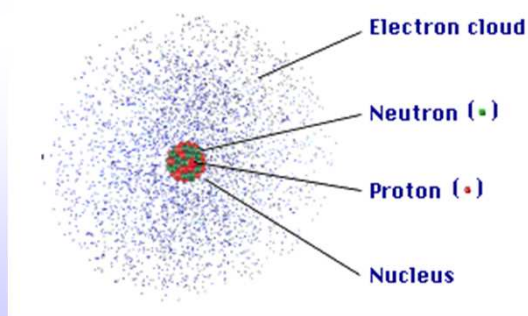
- vodik ima jedan proton
- helij ima dva protona
- odnos masa atoma bi trebao biti $m_{\text{He}} : m_{\text{H}} = 2:1$
- stvarni odnos 4:1
- Rutherford pretpostavlja postojanje još jedne subatomske čestice
- 1932 James Chadwick bombardira tanku ploču berilija α -zrakama
  - izazvano zračenje slično γ -zrakama
  - zračenje električni neutralnih čestica
  - masa čestice malo veća od mase protona
  - čestica je nazvana neutron
- znači da helij u jezgri ima 2 protona i 2 neutrona

Struktura atomske jezgre

- sastoji se od nukleona: **protona** i **neutrona**
- masa atoma jednaka je masi protona i neutrona (stvarno je nešto manja - defekt mase)
- o broju protona ovisi naboj jezgre, to je **atomski broj** (Z)
- zbroj protona i neutrona u jezgri naziva se **masenim brojem** (A)

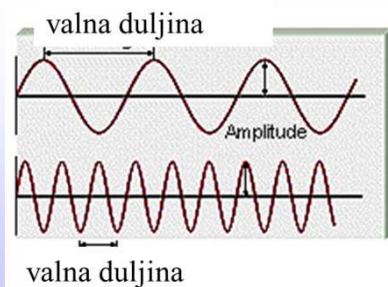
- Vrsta atoma određenog sastava jezgre (s određenim brojem protona i neutrona), odnosno određenog atomskog broja Z i određenog masenog broja A naziva se nuklid.
- Atomi s istim atomskim brojem, a međusobno različite mase zovu se izotopi
- Element je smjesa nuklida istog atomskog broja (Z), tj. smjesa izotopa.

Particle	Mass (g)	Mass (amu)	Charge	Symbol
Electron	9.109389×10^{-28}	0.0005485799	-1	${}^0_{-1}e$
Proton	1.672623×10^{-24}	1.007276	+1	${}^1_1p$
Neutron	1.674929×10^{-24}	1.008665	0	${}^1_0n$

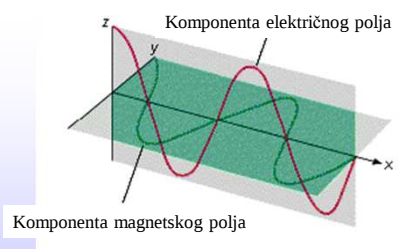
Elektromagnetsko zračenje

- Zračenje je emisija i prijenos energije kroz prostor u obliku valova
- Postoji puno vrsta valova: vodeni, zvučni, svjetlosni...

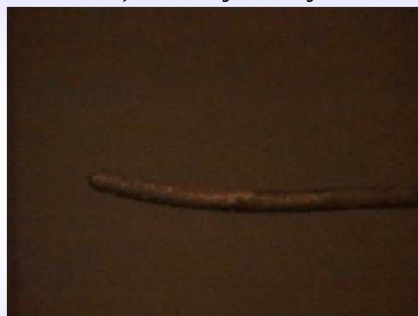

James Maxwell je 1873. teorijski pokazao da se vidljiva svjetlost sastoji elektromagnetskih valova

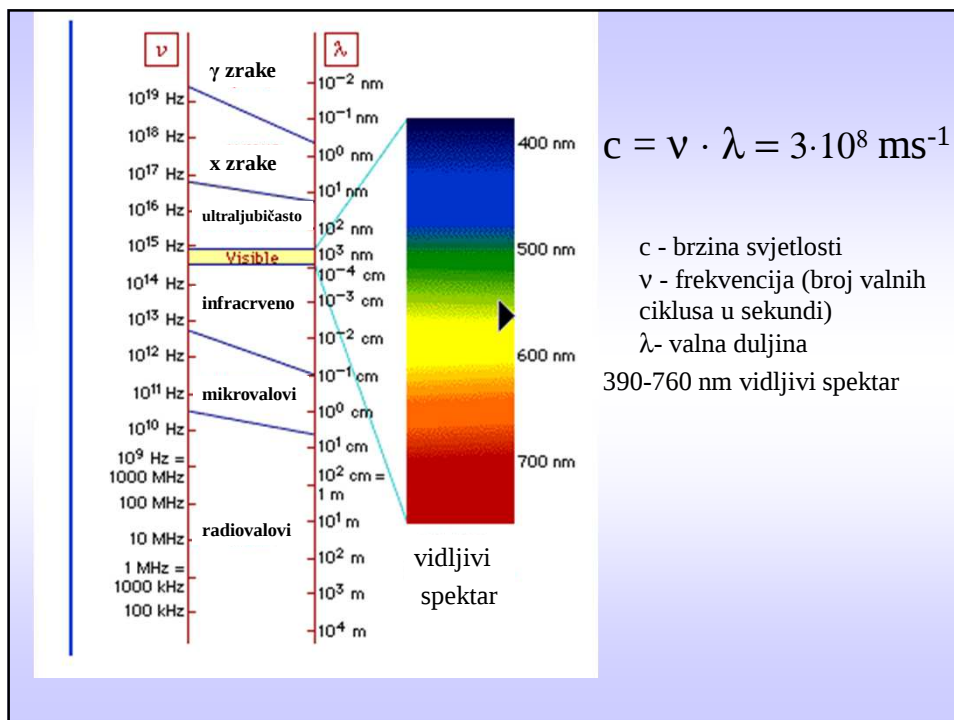
Elektromagnetski valovi sastoje se iz električnog i magnetskog polja koja imaju istu valnu duljinu i istu amplitudu, time i brzinu, a putuju u međusobno okomitim ravninama.

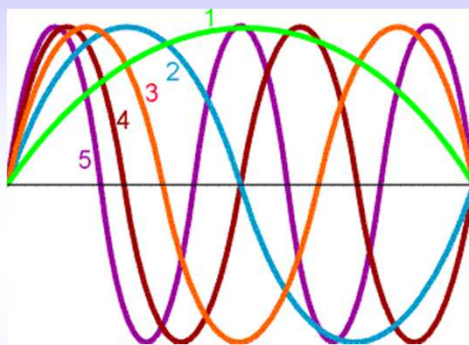
- Vidljiva svjetlost je dio elektromagnetskog spektra u području valnih duljina od 380 nm do 780 nm. Svjetlost možemo shvatiti kao zračenje koje djeluje na mrežnicu oka i izaziva osjet vida.
- Ostale vrste elektromagnetskih zračenja (toplinsko, ultraljubičasto, mikrovalove, radiovalove) naše tijelo osjeća na drugi način.

- Ponekad kažemo kako svjetlošću nazivamo svo zračenje koje emitiraju izvori svjetlosti pa kažemo da svjetlost obuhvaća ultraljubičasto, vidljivo i infracrveno zračenje.
- Rendgenske zrake su također elektromagnetski valovi poput svjetlosti, samo puno manje valne duljine

Stojni val

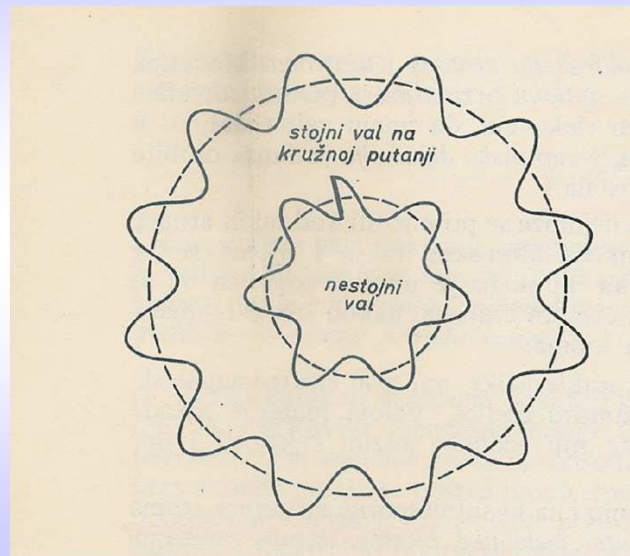

Stojni val je val koji cijeli broj puta stane na određenu putanju.
Svako slijedeći val ima jedan polual više i λ je manja.

$$n\lambda = d$$

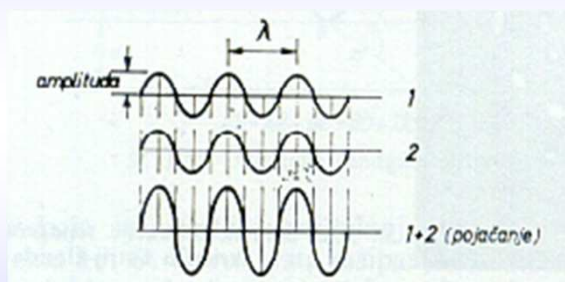
Stojni val na kružnici

$$n\lambda = 2\pi r$$

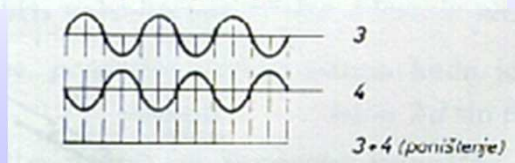

- Pojave koje ukazuju da je svjetlost val su interferencija, difrakcija i polarizacija
- Interferencija**

pozitivna

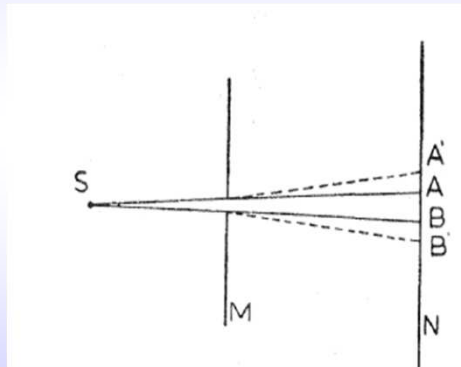

negativna

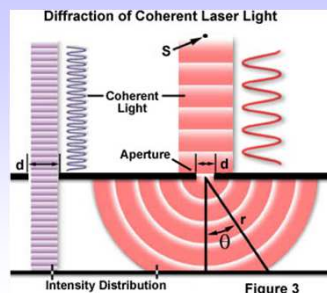

Padom zraka vidljive svjetlosti na finu rešetku (optičku rešetku) s uskim pukotinama nastaje

DIFRAKCIJA (ogib) svjetlosti - skretanje vala svjetlosti iza prepreke i njegovo odstupanje od pravocrtnog širenja

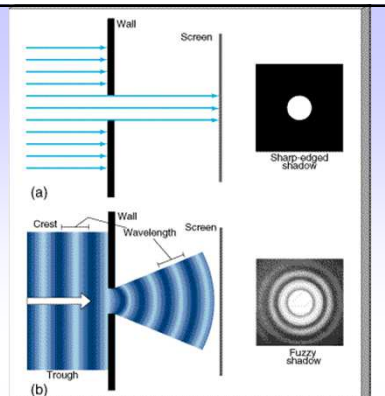

Što su zrake manje valne duljine potrebna je finija rešetka.

<http://www.olympusmicro.com/primer/java/diffraction/index.html>

$$\lambda \ll d$$

$$\lambda \approx d$$

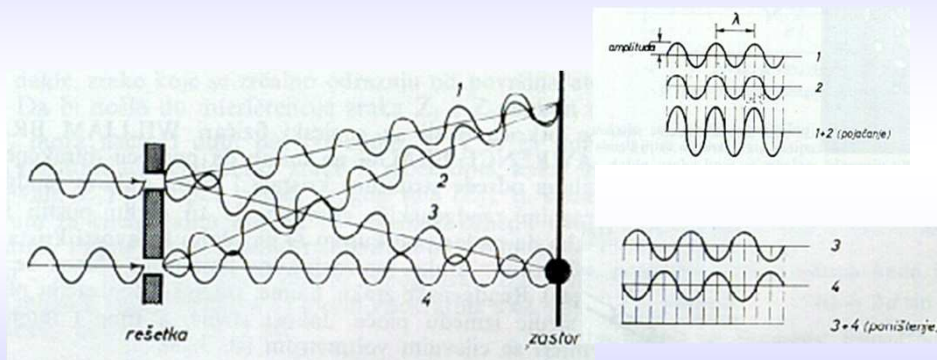
Kada val prolazi kroz otvor na zaslonu rezultat difrakcije ovisi o odnosu valne duljine svjetlosti i veličine otvora

ako je otvor puno veći od valne duljine svjetlosti val putuje jednostavno ravno naprijed (lijevi dio slike 3 i a druge slike, vrlo je oštra granica svjetla i tame na zastoru)

ako je otvor manji od valne duljine svjetlosti (desni dio slike 3 i b druge slike, granica svjetla i tame je nejasna i pokazuje difrakcijski uzorak)

dolazi do difrakcije prema jednadžbi $\lambda / d = \sin \theta$

Difrakcijom nastaju svjetlosni valovi iste valne duljine koji se mogu međusobno pojačavati ili smanjivati - INTERFERENCIJA

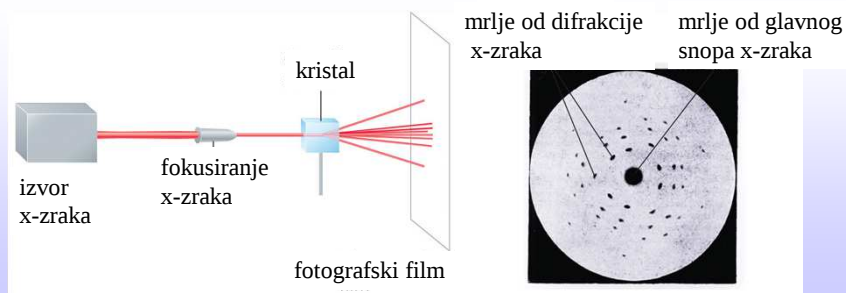

Rendgenske zrake i struktura kristala

Ako su rendgenske zrake elektromagnetski valovi onda moraju pokazivati pojavu interferencije kao i svjetlosne zrake

Max von Laue je 1912. (Nobelova nagrada za fiziku 1914.) došao na ideju da bi se difrakcija rendgenskih zraka koje imaju jako malu valnu duljinu (0.01 do 1 nm) mogla izvesti pomoću vrlo fine rešetke koju čine atomi u kristalu.

W. Friedrich i P. Knipping su prvi izveli takav eksperiment s kristalom bakrovog(II) sulfata i cinkovog sulfida.

Braggova jednađžba

W.H.Bragg i W.L. Brag – Nobelova nagrada za fiziku 1915.

- koristi se za analizu kristalnih struktura.

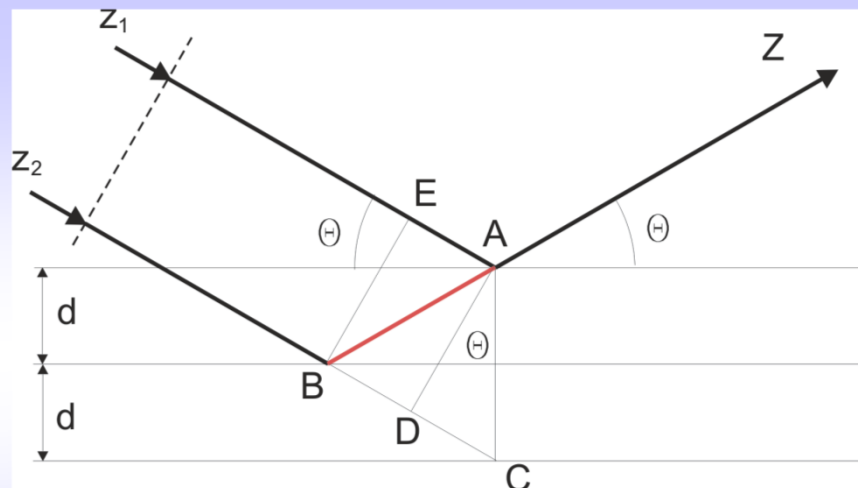
$$\bullet \ n\lambda = 2d \sin \theta$$

d = udaljenost između atoma

n = cijeli broj

λ = valna duljina x-zrake

θ = Bragov kut sjaja

$$AB - AE = n\lambda \quad \text{vrijedi} \quad BC = AB \quad BD = AE$$

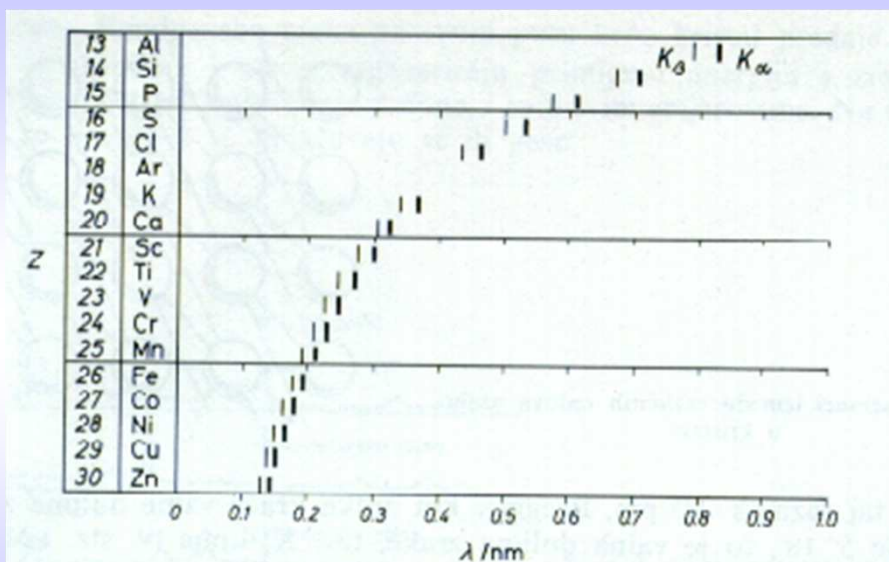
$$BC - BD = DC = AC \sin \theta = 2d \sin \theta = n\lambda$$

refleksije se ponavljaju za $n = 1, 2, 3$

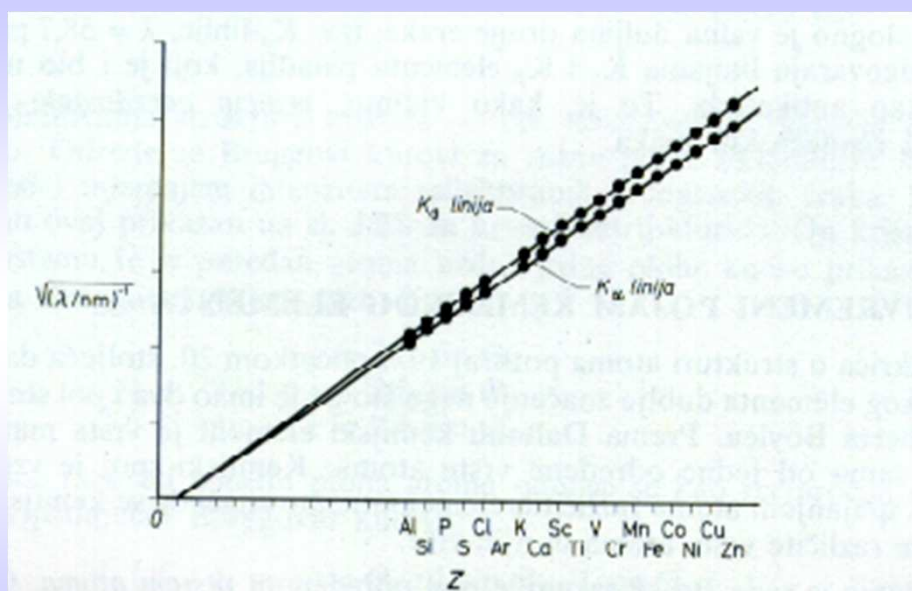
- određivanje razmaka između atoma, ako je poznata λ
- određivanje valne duljine X-zraka, ako je poznat d i Θ

- Difrakcija rendgenskih zraka na kristalu predstavlja međusobno djelovanje rendgenskih zraka i elektrona atoma:
  - rendgenska zraka na putu kroz kristal predaje energiju elektronima u atomima
  - atomi regeneriraju primljenu energiju i zrače je u obliku elektromagnetskih valova **iste valne duljine**, i to u istim smjerovima
  - valovi se interferiraju (pojačavaju ili gase)

- Moseley (1913) Braggovom metodom izmjerio je valne duljine rendgenskih zraka dobivene s antikatodama od različitih elemenata
- Za svaki element dobio je dvije valne duljine, tzv. K_{α} i K_{β} liniju (emisijski spektar)

- Valne duljine rendgenskih zraka pravilno se mijenjaju s rastućim atomskim masama

- svakom elementu u nizu pridružio je broj koji je nazvao **redni broj elementa (Z)**; još se naziva i **atomski broj**
- Z - atomski broj; broj protona u jezgri

$$\frac{1}{\lambda} = \text{konstanta}(Z - 1)^2$$